

Paulus

Kijken in Uw lezend gezicht

Charles Vergeer

DAMON

Inhoud

Met het zwaard	7
I Tekst	
1. De koning komt	13
2. Paulus aan de Galaten	33
3. De brieven naar Corinthe I	53
4. De brieven naar Corinthe II	69
5. De brieven naar Corinthe III	85
6. Aan de gemeente te Thessaloniki	102
7. Aan de gemeente te Philippi	112
8. Andermaal aan de gemeente te Philippi?	124
9. Philemon	134
10. Terug naar de Galaten - <i>Vita Pauli</i>	140 147
II Tijd	
11. Op de huid gezeten	153
12. Een lied	163
13. De opwekking uit de doden	172
14. Voor de Areopaag	196
III Lezer	
15. Mannen van Athene	221
16. Handelingen herhalen	229
17. Handelingen herlezen	257
18. Handelingen hernomen	273
IV Context	
19. Aan de Romeinen	303
20. Aan 'hen die daar zijn, die geloven'	319
21. Met het zwaard	337
Noten	348

Met het zwaard

‘De geschiedenis is dat’, zei Jacob Burckhardt eens, ‘wat het ene tijdperk de moeite waard acht in het andere.’

De Nazarener wilde wellicht, maar stellig weten doen wij dat niet, het Godsrijk op aarde vestigen en als Davide de kroon en troon van Judea. Paulus moet dat destijds als een mislukte en misdadige pretentie afgewezen hebben en in opdracht van de hogepriesters vervolgd hebben. In zijn brieven van de jaren vijftig toont hij zich verkondiger van de Gezalfde maar in conflict met de verwanten en volgelingen, in conflict met ‘de Rots’ en met de broeder van Gezalfde. Hij probeert eigen geloofsgemeenschappen te Ephese, Corinthe en enkele andere Grieks-Romeinse steden op te bouwen en komt daarbij keer op keer in conflict en strijd met de reeds bestaande christelijk-joodse gemeenschappen. In dat felle conflict delft hij het onderspit en wordt na vier jaren gevangenschap, te Rome ter dood gebracht. Omdat de tegenpartij, de moederkerk van Jeruzalem en Judea, enkele jaren nadien vrijwel volledig verdween door de oorlog, komen er nieuwe kansen en verschijnt in de jaren negentig een verregaand bewerkte editie van brieven van Paulus.

Telkens is er sprake van wat Heinz Kohut een ‘herschikking van het zelf’ noemt. De realiteit van de jaren dertig, vijftig en negentig van de eerste eeuw veranderde snel en werd bedekt door latere verhalen en geloofswaarheden, vertellingen en voorstellingen van zaken. De pluri-formiteit van de werkelijkheid verdween achter en onder de homogenerende verhalen erover. Het verhaal van Handelingen is het enige dat we hebben over de vroegste uitbreiding van het geloof. Leven en leer van Paulus werden dus vooral in het licht van die tekst begrepen. Maar de brieven van Paulus zelf, uit de jaren 49-55 zijn ouder en authentieker dan het decennia later verschenen verslag over zijn optreden in Handelingen. Bij al de veranderingen, verschillen en geschillen lijkt er een soort orgeltoon onder het veelvoudige te blijven klinken, het verlangen naar heil en verlossing, naar de komst van de koning, de verlosser. Die dragende toon slaan wij aan in het inleidende hoofdstuk.

Ze werd waarschijnlijk breed gedragen, vele verdrukte joden, de grote partij van de Farizeeën, maar ook door de priesters en hogepriesters of door hen die hen ontvlucht waren, de dopers in de woestijn en de aanhangers van de Galileeërs. Cees den Heyer schreef er een boeiende driedelige studie over, het Messianisme, de hunkering naar heil.

Het eerste deel van dit boek bestaat uit het bestuderen van het con-voluuat van brieven van Paulus. De lezer doet er goed aan om naast deze tekst met aantekeningen bij de brieven van Paulus ook de brieven zelf te lezen, mee te lezen, te krabbelen in de kantlijn en te strepen, onderstrepen en weg te strepen in die teksten.

De brief aan de Galaten bevat een opmerkelijk stukje autobiografie van Paulus, een bericht over zijn eigen leven en optreden dat afwijkt van de voorstelling van zaken in Handelingen. Galaten laat zien dat er naast traditie en voortzetting ook telkens sprake is van verandering en zelfs verbreking van de banden met het voorafgaande. Er is sprake van een, veel besproken, breuk met de kerk van Jeruzalem en daarna, door Paulus vlakweg, botweg bijna onder woorden gebracht en nadien door Handelingen weer met de mantel der liefde overdekt.

Bij de verdere hoofdstukken, waarin de correspondentie met de gemeentes te Corinthe, Thessaloniki en Philippi kritisch gelezen wordt, krijgen we steeds meer zicht op de verregaande rol die de redacties van de jaren negentig speelden bij de publicatie van de brieven van Paulus. Een tweede stem krijgt greep op de tekst, die van de redactie, die van de situatie een halve eeuw na het daadwerkelijke optreden van Paulus. Het lijkt alleen maar een verlies, de authentieke stem van Paulus, diens woorden en zijn briefteksten, gaan verloren. We lezen niet langer de brieven van Paulus, na diens dood door anderen uitgegeven, gemodificeerd en aangevuld. Maar we kunnen ook lezen met de ogen van de lezers van de jaren negentig en daarmee meer oog krijgen voor de bedoelingen van de bewerkers van het briefmateriaal. Paulus bijvoorbeeld had gezag in zijn eigen gemeentes en behoefde dat apostolisch gezag niet keer op keer te benadrukken. Maar de kerk van de jaren negentig, door de verwoesting van tempel en stad, de uitmoording van de moederkerk van Jeruzalem en Judea, het verdwijnen van de gezaghebbende verwanten en voornaamste volgelingen van Gezalfde, die min of meer onthoofde geloofsgemeenschap, had een dringende behoefte aan autoriteit. De redactie van de jaren negentig begint telkens nadrukkelijk – en ruimt daar ook verder veel plaats voor

I Tekst

I.

De koning komt

a. De proloog

De tekst van het verhaal van Marcus heeft haar vaart door de voortdurende verwachting. Marcus vertelt met vlugge streken, laat zich nergens door overbodige details ophouden maar wil voortdurend verder. Het eind werd nadien door diverse redacties bijgewerkt en door langere en kortere verslagen over verrijzenis en verschijningen bedorven. Op het laatst worden de verwachtingen vervuld door de Aanwezigheid van Hem en in stille verbijstering gaan de vrouwen heen. Geloof en verantwoording van dat geloof, kerkleer en theologie, ontwikkelden zich verder en kwamen van het ene woord van de Eeuwige. *egerthè*, ‘werd gewekt’ tot verrijzenis, opstanding en verschijningen, vertoningen in doorschijnende geest of lichaam met wonden, het eten van gebakken vis en het veertig dagen nadien weer ten hemel opgenomen worden. Of die verdere ontwikkeling een verdieping of een verarming van het oorspronkelijke geloof is?

Ook aan het begin van het evangelie van Marcus is de hand van latere redacties nog goed zichtbaar. In *Marcus, de man met de verminkte vingers* besteedde ik een heel hoofdstuk aan de vragen die de eerste zin, de titel oplevert. Deze titel, in twee versies voorhanden, moet een latere toevoeging zijn. De eerste lezing van Marcus begon met de traditionele formule: ‘zoals er geschreven staat bij de profeet Jesaja’. Waarna de lezing volgde en aansluitend de uitleg van de voorgelezen woorden. De verdubbeling van de dativus *tōi* is lelijk en kan, op grond van vele manuscripten, beter geschrapt worden, zoals het ook beter is de woordvolgorde te respecteren: ‘Zoals geschreven bij Jesaja de profeet:’. Al Origenes merkte op en Porphyrius maakte er een verwijt van, dat Hiëronymus vervolgens weer trachtte te weerleggen, dat er niet meteen een citaat van Jesaja volgt. Vers 2 werd ontleent aan Exodus 23, 20 en de profeet Maleachi 3, 1. Pas het tweede deel van het citaat, vers 3, is een aanhaling van Jesaja 40, 3.

Hierbij maak ik vier opmerkingen. Ten eerste, Marcus citeert, zoals Paulus ook al deed, niet uit de Hebreeuwse tekst van de Bijbel maar uit de Griekse vertaling, de Septuagint. Paulus beheerste het Hebreeuws en het Aramees nog, maar zijn toehoorders in Corinthe of Ephese blijkbaar in meerderheid niet meer. Of Marcus naast het Aramees, dat hij enkele keren hanteert, ook het Hebreeuws nog beheerste? We weten het niet, maar wel dat bij de voorlezing van de teksten van de profeten in de synagogen in Rome in het jaar 72 de Griekse vertaling van de Hebreeuwse teksten voorgelezen werd.

Daarmee valt, ten tweede, op dat het niet aangekondigde citaat, uit Maleachi, pas later door een redacteur toegevoegd werd. Het is de enige aanhaling uit het Oude testament niet volgens de Septuagint maar naar de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst. Het is een inlas in de tekst, wellicht van een glosse aan de rand bij de tekst, die het indrukwekkende echte begin van Marcus wat wegduwt: *Phōnè boōntos en tēi erēmōi*, ‘een donderende stem in de woestijn, maak ruim baan voor de Heer.’

Op de derde plaats valt op dat Marcus of zijn redacteuren een vrij gebruik maken van deze geheiligde teksten. Niet alleen worden twee profeten gewoon samen aangehaald, maar ook worden die teksten aangepast. In vers 2 wordt het *sou* verdubbeld en in het citaat van Jesaja vervangt de schrijver *tou theou hēmōn* simpelweg door *autou*.

Tenslotte valt bij die gezuiverde tekst op hoe consistent die is: (2a) volgens Jesaja, (...) meteen aansluitend die tekst van de luide stem Gods in de woestijn. Dan Johannes in de woestijn, dopend. Dan de doop van Jezus en weer die luide stem van God en tenslotte Jezus in de woestijn. Met slechts enkele kernwoorden wordt een keten gesmeed en een zinvol samenhangende tekst. De toevoegsels aan de tekst verdragen zich als werk van latere redacties: het citaat in vers 2b als een vroeg christelijke poging tot nadere uitleg en de titel van vers 1 met ‘Begin van de blijde boodschap’ wordt tenslotte in de afsluiting van deze passage, zowel in vers 14 als in 15 kunstig herhaald.

De belangrijkste opmerkingen moeten echter niet over de vorm van de tekst maar over haar inhoud worden gemaakt.

In de titel wordt gesproken over Jezus Christus, de Zoon van God.

In de interpolatie van vers 2b wordt het thema van de komende Messias aangeslagen. In vers 11 wordt van Godswegen luid verkondigd: ‘Gij zijt mijn Zoon, mijn veelgeliefde.’ En tenslotte spreekt Jezus